

OBITELJ I ODGOJ U VJERI U STAROM ZAVJETU

NIKOLA HOHNJEC

Frankopanska 17, 41000 Zagreb

Stručni članak

Primljeno 8/94.

UDK 249

37.018.1:249

37.018.1:222

Sažetak

Autor na početku daje panoramski uvid u prilike u kojima živi starozavjetna izraelska obitelj te obitelj okolnih naroda. Opisuje se život obitelji i odnosi između roditelja i djece. Posebno je poglavlje posvećeno očitovanju religije i njezinom prakticiranju u obitelji. U završnom dijelu govori se podrobnije o konkretnoj Izakovoj i Samuelovoj obitelji.

KRATKI PREGLED

Obitelj je bračno i krvno zajedništvo savezom vezanih osoba sa svojim domom i kućanstvom (bajt, oikia). Obitelj dakle u najužem smislu čine roditelji i djeca rođena u njihovu braku te je vezana međusobnošću i intimnošću. Arheologija je pokazala da su u vrijeme između 12. i 10. stoljeća pr. Kr. takve obitelji brojile od 5 do 7 članova (The Revell Bible Dictionary). Uz jednu takvu obitelj i dom nalazilo se obitavalište druge obitelji, pa treće i tako redom. Rodbinstvo je bilo kriterij susjedstva pa su tako postojale čitave rodbinske naseobine. U ono se vrijeme rađalo puno djece, ali je smrtnost bila velika tako da je po obitelji preživjelo dvoje-troje djece.

Obiteljska je kuća imala od 1 do 4 prostorije (L. McKenzie). Kuća je katkada bila sagrađena na jedan kat. U jednoj su prostoriji bile domaće životinje, u daljnjoj je bilo spremište gdje su čuvali hranu, zatim su u zasebnoj prostoriji pripremali hranu i konačno su imali prostoriju za dnevni boravak.

Roditelji su vodili zajedničku brigu o krovu i hrani i u svemu su bili odgovorni za

djecu. A djeca, čak i oženjeni sinovi i udate kćerke, osobito ako su živjeli u velikoj zajedničkoj obitelji, i dalje su bili vezani poslušnošću i poštovanjem prema roditeljima, a u starosti su se za njih trebali i brinuti.

Jošua knjiga spominje uglednika Akana i njegovu užu obitelj. Naime, nakon zauzeća Jerihona on se na svoju ruku pokušao okoristiti plijenom i time je prekršio "herem", pravilo da se sve zarobljeno i zaposjednuto prepusti uništenju i prokletstvu. Kako su Izraelci za daljnjeg zauzeća obećane zemlje doživjeli neuspjeh, Jošua i sav narod kao krivca su otkrili Akana te su njega i užu mu obitelj zbog prijestupa i vlastitog poslovanja kamenovali, te su tako sva dobra i čitava obitelj bili iskorišteni i prepušteni uništenju (gl. 7).

Biblija poznaje i mnogoženstvo, čime je uža obitelj bila brojnija jer je tu bila jedna ili više konkubina, a znalo je biti sluškinja i slugu. Ipak takve su obitelji imali samo odličnici, tj. ugledniji i materijalno bolje situirani pojedinci kao što su bili u rodozačetnika Abraham i Jakov ili u kraljeva David i Salomon. Tako se od obitelji u užem smislu

prešlo na proširenu obitelj, koja je brojila djedove i bake, neoženjenu braću i neudate sestre, uz to i poslugu ako su bili bolje situirani. Postojalo je tako i mnogovrsno obiteljsko zajedništvo. I u odraslih je bila velika smrtnost, a ljudi su općenito i živjeli prosječno kraće tako da ni ovaj oblik obitelji nije brojio više od dvadesetak osoba. Dakako, iznimku čine obitelji rodozačetnika ili kraljevske obitelji.

No ovdje se govor o obitelji može protegnuti i na klan. Tako u Abrahamovoj obitelji imamo zaista čitav klan iz kojeg je Abraham mogao unovačiti i preko 300 branitelja kada su mu nećak i njegova obitelj bili napadnuti. Takve su se mnogovrsno proširene obitelji međusobno pomagale i mogle su organizirati uspješnu obranu. Više klanova tvorilo je pleme, vezano dijalektom i određenim teritorijem da bi se još više i efikasnije pomagali i branili.

OBITELJ U OKOLNIH NARODA

O obiteljima u susjednih naroda ovdje se govori samo kao referenca prema starozavjetnoj obitelji.

O faraonu Rahotepu iz 17. dinastije govorilo se da je stvoren po božanskoj promisl: "On te stvorio kao svoju sliku" (H. W. Wolff, 236). Slika Božja zvuči ovdje, međutim, kao nešto neobično i vezano uz velike i neobične ljude. Nema jedinstvenog govora o stvaranju i porijeklu čovjeka.

Spolni život, tj. područje ljubavi kao i smrt obilno su motivirali razmišljanja i tumačenja u susjednih naroda. Čovjekov početak i svršetak su u svim civilizacijama misteriozni i zajedno s ljubavlju sakralizirana su područja. Mašta i mitologija nastojale su nadoknaditi manjkavo čovjekovo tumačenje. Tako postoje divinizirano čovjekovo podrijetlo, polubožanski brakovi i čitava onostranska zagrobna civilizacija, u čemu su se isticali i Egipćani, i Babilonci, ali i grčko-rimski svijet.

Ženidbeno pravo susjednih naroda poznaje isplaćivanje zaručičkog dara, kako u staroj Babiloniji tako i u ranija vremena kod beduina i palestinskih seljaka. Zanimljiva je pojedinost da je po Hamu-

rabijevom zakoniku trebalo isplatiti zaručički dar u istoj visini koliko i u Židova u Starom zavjetu: 50 srebrnih šekala, tj. 160 zlatnih franaka. Posebno treba spomenuti da su okolni narodi, kao što je Babilonija, poznavali ideal ženidbenog jedinstva - monogamiju. Tako je poganstvo moglo pozitivno utjecati na rast izraelske civilizacije. Jednoženstvo u pogana vratilo je i Židove na prvotno stanje jednoženstva. Ženidba je već u Hamurabijevom zakoniku bila zakonski utemeljena. Tako je bila predviđena i rastava supružnika.

Što se tiče djece valja spomenuti da prvorođenci nisu pripadali roditeljima pa su ih žrtvovali bogovima klanjem ili bacanjem u oganj (usp. Post 22; 48,17; 49,4; 1 Kr 1,13). Poganski su susjedi nadalje djecu izlagali ili su ih i inače u ime religije znali žrtvovati (usp. Suci 11,29-40).

Iz Hamurabijeva zakonika također saznajemo da su u hramu uz posvećene djevice postojale i hramske bludnice s kojima su muškarcima obavljali kult prostitucije. Isplaćeni se novac upotrebljavao za održavanje hrama. Osim vjerskih prostitutki, postojale su i građanske prostitutke koje su javno obilazile ulicama i po kućama se nudile muškarcima. Takva je vrsta prostitucije bila veoma proširena u Kanaanu (Još 2,1; Suci 16,1), ali i u susjednim zemljama. U Babilonaca prostitucija je bila ušla u sam kult boga Marduka i božice Aštarte, a kasnije u Grka i Rimljana postojao je kult božica Afrodite i Venere.

U vezi s obitelji vrijedno je spomenuti da je postojalo obrezanje. Među starim narodima već su Egipćani u 3. tisućljeću pr. Kr. poznavali i vršili obrezanje. Egipćani su obrezivali mušku i žensku djecu u vrijeme puberteta, osobito one koji će se baviti studijem ili će se posvetiti svećeničkoj službi. Obrezanje su prakticirali i ostali narodi osim Filistejaca, Asiraca i Babilonaca. Osim higijenskih, tj. zdravstvenih razloga nema dokaza da bi u staro vrijeme u poganskih naroda uz obrezanje bilo vezano poneko religijsko značenje. No kako se obrezanje tiče spolnih organa, a kad je riječ o seksualnosti s kojom je u starini bila većinom vezana neka misterioznost, onda treba znati da se svaka seksualnost sakralizirala.

Sam prikaz obitelji, tj. roditelja i djece u Starom zavjetu pokazat će posebnost i vjersko utemeljenje braka i obiteljske ćelije kao prve društvene i vjerske institucije.

BRAČNA USTANOVA

U Starom zavjetu ne postoji po sebi tehnički termin za bračnu instituciju. Ipak je obitelj prvi i ugaoni kamen zajedništva. Obitelj se mogla odijeliti od plemena, ali pojedinac nikada iz obitelji (A. Rebić, 82).

Sam ljubavni odnos nije nikada sporedna i neutralna stvar u Bibliji. Tako Sveto pismo donosi izvještaje o žarkoj ljubavi: u Jakova i Rahele u rodozačetničko vrijeme (Post 29), između Elkane i Ane za sudaca (1 Sam 1) ili između Davida i Mikale u kraljevsko vrijeme (1 Sam 25; 2 Sam 2-3). U Bibliji uistinu nema demonizacije ljubavi (Izr 5,18-20). Prorok velike obnove na bračnom području vidi besmislenost promjene bračnog partnera bilo da je posrijedi pomodarstvo ili zasićenost prvim bračnim partnerom: "Zato što je Jahve bio svjedok između tebe i žene mladosti tvoje kojoj si nevjeran premda ti drugarica bijaše i žena tvoga saveza. Nije li on načinio jedno jedino biće dahom životnim obdareno? A što to jedino biće traži? Božanski naraštaj! Poštuj dakle život svoj i ne budi nevjeran ženi svoje mladosti. Jer ja mrzim otpuštanje žena - govori Jahve Bog Izraelov - ..." (Mal 2,14-16). U Knjizi Mudrih izreka (31) stoji opis zrele starije žene, žene iskustva, poduzetne žene, žene javnosti, autonomnosti, poslovne ili uzorne žene i dobre majke, privržene mužu i obitelji i uspješne u kontaktima i poslovanju.

Brak se u obitelji upotrebljavao kao slika Jahvinih odnosa prema narodu (Hoš 1-3; Iz 50,1; 54,6; Jr 2,2; 31,32; Ez 16). Jahve je zaručnik Izraelov, suprug, a narod je Jahvina zaručnica i žena. To vrijedi osobito za Pjesmu nad pjesmama u Starom zavjetu. Ona je naime i ušla u kanon Starog zavjeta, u njemu i ostala jer je odmah uz knjigu postojalo i preneseno tumačenje i ta je predaja pratila tu knjigu od samih početaka. Dakle uz doslovno literarno tumačenje o tjelesnoj bračnoj ljubavi oduvijek je posto-

jalo i preneseno tumačenje gdje je prevažna stvarnost ljubavi shvaćena kao odnos između zaručnika Jahve i zaručnice Izraela (usp. i Iz 54,4-8; Hoš 1-3; Jr 3,20). Česta je slika da je Bog otac, dapače i majka ili najbliži rođak (Dt, Iz).

Obitelj se kao osnovna društvena jedinica proteže sve do izvještaja o stvaranju (Post 1-2). Čovjek će postati mužem i kao prvo prionuti uz svoju ženu. Još nije bio potpunoma čovjek dok nije dobio za partnera ženu. Dakle društvenost je jedan od prvih ciljeva ženidbe i u samom stvaranju na početku partnerstvo ima svoj korijen i opravdanje. Također u stvaranju čovjek je određen kao Božja slika, kao muž i žena, čovječanstvo u dva spola (Post 1,26). Wolf u svojoj biblijskoj antropologiji i te kako znalački sažimlje Božji stvaralački plan i ostvarenje. Sam Bog naime utvrđuje da biti sam nije dobro i trajno čovjekovo stanje. Bračni je partner čovjekova adekvatna pomoć: čovjek je društveno biće. Čovjek provjerava sva stvorenja, ali ne nalazi sebi prave pomoći. Tek kod žene, dajući joj ime definira je kao čovjeka-ženu. Ona naime nije stvorena kao prvi čovjek ili još prije toga životinja iz zemljina praha, gline, nego jedno drugome pripadaju genetski i organski, njihovo je zajedništvo uzajamna pripadnost i darivanje u ljubavi. Pripadaju jedno drugome, ali su i različiti. Čovjek je susreo prvi put ženu, ushićen je, s njom komunicira, drugim riječima: odmah na početku se događa brak. Susret između muškarca i žene na samom početku odvija se u ozračju radosti, zajedništva i života, uostalom jednako se i zovu: iš-muž, iša-žena. Pred ovim novim tjelesnim zajedništvom pucaju druge isključive navezanosti kao što je odnos prema roditeljima. Bračni je odnos u izvještajima o stvaranju harmoničan i savršen tako da nema među njima stida - on dolazi tek nakon nepouzdanja u Boga. A Pjesma nad pjesmama najbolje pokazuje - usprkos drukčijim tumačenjima - da ljubavne radosti pripadaju ovome svijetu kao i kruh i vino (usp. i Prop 9,7-9).

Muž je gospodar obitelji pa se i sama obitelj u Židova zove bet haab - očevo dom. I žena je znala muža nazivati baal - gospodar.

Žene su, a osobito majke u Izraelu imale povoljan položaj. U životu rodozačetnika one su imale važne obiteljske i javne uloge: Sara, Rahela, Rebeka. Ali i kasnije u povijesti izabranog naroda isto pokazuju Debora, Ruta, Hulda, Estera, Judita i dr. Osobito mudrosna literatura govori o ženama. Iako je s jedne strane doduše opsjednuta zlom ženom, u mudrosnoj književnosti ipak prevladava pozitivno pisanje o ženi i majci. Žena i majka služi za personifikaciju i divinizaciju mudrosti, ona je žena, gospođa, odgojiteljica, učiteljica i sustvoriteljica (usp. himne u mudrosnoj literaturi i posebno Izr 8).

Činjenica da je muž gospodar i u neku ruku posjednik žene proizlazi iz općepoznatog zaručničkog dara (mohar) ženinu ocu koji je iznosio 50 srebrnih šekela ili se mogao zamijeniti odgovarajućim služenjem kao kod rodozačetnika Jakova ili nečim drugim kao npr. u Davida od kojega je Saul tražio za svoju kćerku Mikalu veliki broj filistejskih obrezaka (1 Sam 18,25). Ali muž je i osobno privržen ženi na račun čega je imao opće pravo biti oslobođen od vojske ili sličnih obaveza kako bi se mogao posvetiti ženi.

Sama je ženidba bila stvar više strana. Tu su dakako bili partneri, ali je ženidba bila i stvar obitelji, roditelja i braće. Pazilo se doduše na osjećaje partnera, no obično je otac birao za sina zaručnicu. A zaručnik je otac opet bio nadležan dopustiti da mu kćerka napusti dom.

U samom sklapanju braka prvo su bile zaruke gdje se sve uredilo i ugovorilo u vezi sa ženidbom te je bio isplaćen zaručnički dar. Zaruke su ustvari imale pravnu i stvarnu vrijednost pravih bračnih zavjeta. Sama je ženidba bila dovođenje mlade žene u muževljevu obitelj. Svadba je bila vrhunska svečanost za obje strane mladenaca. Trajala je i do tjedan dana, a bilo je obilje dobara, darova i prije svega vrijeme radosnog raspoloženja. Svadba se obavljala samo jednom, premda je u židovstvu postojalo mnogoženstvo. Svadbena svečanost kasnijeg je datuma i prvotno je pripadala kraljevskom krugu (Pj 3,11). Važno je spomenuti da su brak i vjenčanje stvar saveza između part-

nera i sa samim Bogom (Mal 2,14). Ako je išta bilo pravno zaštićeno, onda je to bio brak i obitelj.

Već se u stvaranju - ustvari iz stvarnosti - govori da su muž i žena jedno tijelo (Post 2,24). Otac je imao presudnu ulogu u židovstvu, ali je i majka bila jedinstvena u obitelji, osobito oko djece. Ako se u Bibliji i ne spominje izričit matrijarhat, ipak natuknice o njemu postoje u Starom zavjetu. Tako naime u drugom izvještaju o stvaranju muž ostavlja oca i majku i prelazi ženi (Post 2). Katkad majka daje u Bibliji ime djetetu (Post 4,25; 29,32; 38,4; 1 Sam 1,20 i drugdje). Žena npr. može posvojiti dijete svoje sluškinje. Četvrta zapovijed spominje da treba poštivati oca i majku na jednak način, bez razlike, a izričaj "poštivati" odnosi se prvotno na poštivanje samoga Boga. Dakle oba roditelja primaju slično priznanje i poštivanje kao i Bog.

Čak je i jedan slučaj bijega inoće, zatim pomirenje i povratak te konačno užasno nasilje nad njom primjer iskrene ljubavi, ali i strašnog zločina nad nevinom žrtvom (Suci 19). U vezi s mnogoženstvom treba reći da je prva žena glavna. Ona sama uvodi drugu ženu, obično svoju sluškinju (Sara, Rahela). Spominje se da je Gideon imao 70 sinova, dakle i mnogo žena. A kod kralja Salamona broj žena (700) zasigurno je zaokružen i njegova je veličina označena i na obiteljskom području - Salomon je svugdje bio reprezentativan. Broj žena u izraelskoj praksi prvo nije bio ograničen. Ipak u običnim i skromnim okolnostima u kakvim su Izraelci živjeli Izraelac je imao jednu ženu ili dvije (1 Sam 1,2). U brizi za potomstvo Izraelac je smio uzeti drugu ženu. Rebić spominje još jedan razlog za mnogoženstvo kojega međutim nema u drugim meni pristupačnim starozavjetnim izlaganjima o obitelji. Razlog za mnogoženstvo on vidi u brzom starenju žena na starom istoku. Tako je muškarac uz ostarjelu ženu nastojao uzeti još jednu mlađu ženu (A. Rebić, 1983). Među ženama je znalo vladati rivalstvo. Mnogoženstvo nije bilo sretno stanje. Malo-pomalo prevladalo je jednoženstvo nakon babilonskog ropstva. To je ustvari povratak na prvo iskustvo u stvara-

nju, kojem su se uz neka opravdanja Židovi bili iznevjerili.

Dakako, na bračnom području ima smetnji i zapreka: stid, razgoličenje, nasilje, rastava i dr. U židovstvu postoji mogućnost rastave. Pod konac Starog zavjeta Talmud je propisao točnu formulaciju otpusnog pisma. Postojale su i ženidbene zapreke, osobito prema brojnim kanaanskim plemenima. Zapreke su se odnosile i na sklapanje braka u bliskom rodbinstvu.

Biblija osuđuje preljub i propisuje najstrožu kaznu kamenovanja za ženu u preljubu. Najoštrije se nadalje suprotstavlja utjecaju prostitucije, obične ili sakralne, a proširene u susjednih plemena i naroda.

Istaknuti treba udovice koje je kao prikraćene u životu raznim uredbama sam Bog zaštitio. Pored socijalne i karitativne zaštite posebno se ističe uredba leviratskog propisa po kojem udovica bez potomstva nije prepuštena na milost i nemilost muževljevoj obitelji ili ponižena služinačkim statusom u obitelji vlastitih roditelja ili braće, nego je ženin djever (lat. levir) ili njegov najbliži rođak bio dužan uzeti udovicu za ženu. Trebao joj je podići potomstvo koje će međutim nositi ime pokojnoga oca pa će tako uz sina, budućeg potomka i nasljednika, i udovica majka biti zbrinuta i na svojemu.

Starozavjetna bračna problematika dotiče probleme brakova novijeg vremena: problem neudatih žena ili neoženjenih muškaraca, jalovost bračnih partnera i brakove bez djece, privremeno nezadovoljen bračni partner, besmislenost promjene partnera, broj djece u braku, rastava i dr.

O DJECI

Djeca su Božji dar roditeljima. Roditelji su u Starom zavjetu odgovorni za svoju djecu i tako se ponašaju (Prop 6,3). Naravno da su djecu voljeli i prihvaćali. Brojno je potomstvo bilo najvažnije obećanje Abrahamu (Post 12,2; 17,26; 26,24). Stari je zavjet prepun primjera gdje je obitelj bez djece bila povezana žalošću i takvo se stanje smatralo nekom vrstom prokletstva. Zadatak je bio roditelja imati po mogućnosti brojno

potomstvo. U izvještaju o stvaranju zadata inkulturacija zemlje sastojala se u napućivanju zemlje (Post 2). Obećanje i blagoslov djecom Bog je dao i izvanredno onima koji su ga molili (Sara, Rahela, Ana i dr.). Djeca su blagoslov i rođenje je popraćeno radošću i optimizmom zaradi budućeg Spasitelja-Mesije koji je i ljudski potomak (Post 3,15; Iz 9,5-6). Roditelji su više voljeli da im se rodi muško dijete, što pokazuje patrijarhalnu sredinu biblijskih spisa.

O radosnom događaju rođenja javili su ocu koji nije bio prisutan. Nije, međutim, bilo nikakvog slavlja kao što je bio slučaj kod obrezanja ili odbijanja od prsiju. Ako je sluškinja za gospodaricu rodila dijete, predala ga je gospodarici i otac ga je posvojio (Abraham, Jakov i dr.). Ime je obično davao otac, katkada majka, pa čak su rođaci i susjedi znali utjecati na planirano ime. Majka je dijete dojila 2 do 3 godine. Igre za djecu bile su, doduše rijetko, također poznate. Djeca su bila uglavnom doma i pomagala su u domaćim poslovima. Nakon babilonskog ropstva općenito po svem Izraelu djeca su pohađala školu. Kada su podigli sinagoge, uveli su i obaveznu školsku obuku, sa svrhom da kao starozavjetni vjernici mogu čitati i razumjeti Bibliju. Talmudska predaja govori da je dječak s 13 godina postao "bar micva" - sin zakona, dakle punoljetan po Zakonu. Djevojke su često udavali već u pubertetu. U vojsku je mladić išao u 20. godini, kada je stekao i pravu punoljetnost.

Sa sklapanjem braka sin je mogao stvoriti svoju malu obitelj i odijeliti se od oca. Ako je međutim ostao u proširenoj obitelji, otac je i dalje ostao njenom glavom.

Roditelji su se zajedno brinuli za djecu. Ipak se u prvim godinama djetetova života o njemu brinula isključivo majka. Nakon odbijanja od prsiju odgoj dječaka preuzimao je otac. Što je dijete bivalo veće, otac se više brinuo oko njega. Djevojčice su ostale uz majku sve do udaje. Vrijedna žena i majka i dalje savjetuje i od djece prima pohvalu (Izr 31). Na dvoru npr. kraljica majka ostaje savjetnicom sve do konca života (2 Ljet 22,3). Otac je prije svega bio utočište i

brinuo se da dijete ima sve što pripada sigurnom životu i da mogne i samo zakoračiti u život. Brinuo se da njegova djeca prime vjerski odgoj, da muška djeca budu obrezana, osobito je pažnju posvećivao prvorodenome kao svom nasljedniku. Pazio je da baština bude prenesena na sina, da se ovaj oženi i stvori svoju obitelj te da nauči neko zanimanje kao što je zemljoradnja, pastirstvo, obrađivanje metala i dr. Postojalo je i obiteljsko pravo: sva djeca rođena u obitelji bila su zakonita i ravnopravna, bez obzira na to da li ih je rodila prva ili druga žena (ili sluškinja). Prvorodeni je sin ipak imao veća prava: dobivao je dva puta veću baštinu od ostalih. I inače je muški potomak baštiniio dva puta više od ženskog djeteta (opis u pogovoru Jobove knjige bio je u tome iznimka). Ako je otac bio svećenik, što je bila praksa prije profesionalnog svećeništva, najstariji sin obavljao je preuzetu svećeničku službu. Sin je svoje prvorodenstvo mogao prodati. Ponekad je otac zamijenio ulogu prvorodenstva kao što je učinio Jakov u Josipovih sinova. Ako nije bilo muškog potomka, posjed je baštinila kćerka pa je i njezino ime ušlo u listu predaka u rodoslovlju.

Četvrta Božja zapovijed: "Poštuj oca svoga i majku svoju da imadneš dug život na zemlji koju ti da Jahve, Bog tvoj" (Izl 20,12) pokazuje da je otac (uz njega dakako i majka) neke vrsti gospodar i kralj za djecu. Riječ "poštuj" često se upotrebljavala kao čovjekov odgovor Bogu. Ova zapovijed iziskuje naime da roditeljima pripadne zahvalnost i poštovanje koji se daju Bogu. U paralelnom mjestu još se izričitiije spominje da je Bog ponovo zapovjedio poštivanje roditelja unutar 10 Božjih riječi: "Poštuj oca svoga i majku svoju, kako ti je Jahve, Bog tvoj, zapovjedio, da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji koju ti Jahve, Bog tvoj, daje" (Pnz 5,16). Ova zapovijed, za razliku od obdržavanja subote, dobiva obećanje posebne Božje nagrade dugog i ispunjenog života. Odrasla djeca, čak i sa svojim obiteljima, poštuju i ako treba brinu se za stare i nemoćne roditelje. Gotovo čitavu mladu generaciju mudrosna književnost u Starom zavjetu određuje kao rodbinski od-

nos oca, majke, suca ili kralja prema sinu, kćerki, učeniku ili podaniku. Stariji općenito s pravom očekuju pažnju i pomoć.

Postoje, dakako, i napetosti između roditelja i djece. Mudrosna literatura poznaje tu kazuistiku. Ona na široko razlaže i na puno mjesta preporuča poštivanje i pomoć prema starim, bolesnim, senilnim i nemoćnim roditeljima.

Ipak Stari zavjet poznaje osobnu odgovornost gdje će svatko odgovarati za svoje sadašnje osobno stanje, tj. da li je na strani Boga i korektnog ponašanja prema drugima, bez obzira na svoje prijašnje stanje odnosno na grijeh ili zasluge roditelja. I roditelji i djeca odgovorni su za svoje aktualno stanje prema kojem će i Bog s njima postupiti (Ez 18).

Poštivanje roditelja zagantirano je i najstrožim prijetnjama kazne ako se tko iznevjeri ocu ili majci, što je bilo važno i aktualno u vrijeme kada su roditelji bili upućeni na pomoć svoje djece.

I siročad, djeca bez roditelja, nalazi uz druge dvije ugrožene kategorije ljudi, udovice i strance, starozavjetnu zaštitu, brigu i potporu.

OČITOVANJE VJERE

Pojam obitelji kao temeljne društvene jedinice seže do izvještaja o stvaranju (Post 1-2). Nakon stvaranja čovjeka Bog je ustanovio brak i obitelj (Post 2). Život u obitelji odvija se po Božjoj volji i pred njegovim licem. Kod samog sklapanja braka otac ili svećenik govorio je mladencima s desnicom u desnici: "Bog Abrahamov, Bog Izaakov i Jakovljevi bio s vama, te vas sjedinio i napunio blagoslovom!" Pritom je bio sastavljen i pismeni ugovor i pred Bogom potvrđen zakletvom zaručnika (Usp. Tob 7,15-17).

Jahve je Izraelov zaručnik, a narod je izraelski Jahvina zaručnica, pa se brak u bibliji često upotrebljavao kao slika Jahvinih odnosa prema narodu (Hoš 1-3; Iz 40-55; Jr 2,2; 31,32; Ez 16; Mal 2). Zbog opasnosti idolatrije ženidba sa strankinjama nije bila rado viđena. Pnz 7,1-3 takvu ženidbu zabranjuje (usp. i Suci 3,6). Nije dobro

sklopiti brak sa strankinjama koje su ujedno druge vjere, te nema prave harmoničnosti (Izl 34,13-16; Pnz 7,3-4). Biblija opisuje slučajeve gdje se ljudi, suprotno Božjoj volji, žene nevjernicama i to sa štetnim i tragičnim svršetkom (kao slučaj Samsona u Knjizi Sudaca). Po Mojsijevu zakonu ženidba je simbol i znak saveza između Boga i Izraela. Zato se često vjerska nevjernost izraelskog naroda izražava bludnošću i vjerskim brakolomstvom (Izl 34,16; Pnz 7,3; Hos 1-3; Ez 16). Moralni je život Izraelaca s vremenom popustio, pa se proroci uvelike tuže na blud i preljub (Jr 7,9; 23,10; Mal 3,5; Izr 30,20; Mudr 3,16).

Što naime znači da je čovjek slika Božja u prvom stvaranju? Jedino čovjek odgovara Bogu. Važan je Božji odnos prema čovjeku. Čovjek je slika Božja kao muško i žensko (Post 1,26). Bog je nakon čovjeka stvorio ženu da postanu obitelj (Post 2,24). Taj posebni odnos Boga i čovjeka odnosi se na oslovljavanje i obraćanje: čovjek je kruna stvaranja (Ps 8), odgovoran je za ostala stvorenja (Post 2,15-17) i o njima odlučuje (Post 2,18-23). Među stvorenjima, čovjekom i Bogom odvija se dijalog, nastaje ovisnost i ostaje navezanost: pomaganje, imenovanje i odobravanje. Bog na neki način svoje stvorenje povjerava čovjeku. Ovaj nastavlja Božje stvaralačko djelo čuvanjem, radom i gospodarenjem nad ostalim stvorenjima.

Čovjek dakle podlaže zemlju sebi. On je gospodar stvaranja, ali ne autonomno i svojevrijedno nego po uzoru i na sliku, kao onaj što u svijetu predstavlja samog Boga. Čovjek je uistinu Bogu blizak, sličan, gotovo njegova prava slika i kip (usp. i Post 5,3). Bog je na početku stvorio obitelj za partnerstvo dotičnih članova. Čovjek u Post 1,26 jest kolektiv, što znači čovječanstvo. Dakle zajedništvo postoji već na početku vremena. Čovječanstvo je od početka povezano ljubavlju između muškarca i žene, međusobno se nadopunjuju i ispomažu. Potomstvo kao budućnost daljnja je pojedinost čovjekova gospodstva nad svijetom. Čovjek je u stvaranju dakle prikazan svjetovno. Takva je i njegova religioznost: "Objavljeno ti je, čovječe, što je dobro, što Jahve traži

od tebe: samo činiti pravicu, milosrđe ljubiti i smjerno sa svojim Bogom hoditi" (Mih 6,8). Čovjek podlaže sebi stvorenja da bi se njima okoristio. Podlaže sebi zemlju, svu zemlju, a posebno životinje, što je teško za razliku od biljaka. Čovjek, dakako, ne smije biti iznad čovjeka. A ni čovječanstvo ne smije biti podređeno ili zarobljeno tehnikom, napretkom ili bilo kojim čovjekovim djelom.

Bog je vjernikov otac, katkada i majka (Dt, Iz) ili najbliži rođak. Obitelj se drži moralnog reda - osobito je važan zadatak i područje vjerski odgoj u obitelji. Bog je zaštitnik i izbavitelj iz nevolje (Iz 63,15-16). Tako i ljudi, polazeći iz ljubavi prema Bogu, vjerski odgoj i ćudoređe protežu na bližnje, osobito obitelj (Post 6,6-9).

Za duhovnu je dobrobit u obitelji i svakog pojedinog člana bio odgovoran otac. Uostalom u staro je vrijeme ulogu svećenika imao otac i on je za obitelj prikazivao žrtvu (Post 12,8; 1 Sam 20,29; Job 1,5). Očevo se svećeništvo mijenja kada je uspostavljeno ono hramsko. On je i dalje ostao duhovni vođa u obitelji te je učio djecu bogobožnosti (Iz 12,3.26-27; Izr 22,6). Zanimljivo da je najveći vjerski i obiteljski blagdan bio upravo Pasha (Izl 12), jer se čitava svečanost odvijala u obitelji. Otac je upućivao na Mojsijev zakon (Post 18,19; Izl 10,2; Pnz 12), djeci je pripovijedao o djelima što ih je Jahve izveo u prilog svoga naroda, tumačio im je značenje različitih blagdana, vjerskih utjecaja i posvećenih predmeta. Pripovijesti o takvom poučavanju i rastu u vjeri prepune su biblijske knjige, osobito one mlađeg starozavjetnog razdoblja kao što su Danielova, Juditina, Esterina knjiga ili Knjige o Makabejcima (usp. Izl 13,18; Pnz 4,10; 6,7.20; Izr 4,3-4). U obitelji se molilo, što svjedoči prevažna židovska molitva: "Čuj, Izraele! Jahve je Bog naš, Jahve je jedan! Zato ljubi Jahvu, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom! Ri- ječi ove što ti ih danas naređujem, neka ti se urežu u srce. Napominji ih svojim sinovima. Govori im o njima kad sjediš u svojoj kući i kad ideš putem; kad lijegaš i kad ustaješ. Priveži ih na svoju ruku za znak, i

neka ti budu kao zapis među očima! Ispiši ih na do vratnicima kuće svoje i na vratima svojim!" (Pnz 6,4-9). Bogu su se klanjali, i na razne ga druge načine štovali. Po mogućnosti su hodočastili u Jahvino svetište. Dječak je s navršениh 12 godina bio dužan pohađati vjeronauk i učiti se Mojsijevom zakonu. S navršениh 13 godina već je vršio Mojsijeve zakone. Vjerska se pouka u obitelji odvijala dijaloški, tako da su djeca postavljala pitanja, tražila objašnjenja i razloge, a ocu je to bila neposredna i aktualna prilika protumačiti Božja spasonosna djela u povijesti izabranog naroda (Pnz 6; Izl 13). Dakako, otac i sam od sebe može poučavati (Izl 13,8; Pnz 4,9; Ps 71,18). Učitelj mudrosti također se u mudrosnoj literaturi često naziva ocem. Posebno su proroke, kao što su Ilija i Elizej, nazivali ocima. Sam Bog uči pojedinca i čitav narod kojim putem treba ići: "Dok Izrael bijaše dijete, ja ga ljubljah, iz Egipta dozvah sina svoga. Al' što sam ih više zvaao, sve su dalje od mene odlazili; baalima su žrtvovali, kadili kumirima. A ja sam Efrajima hoditi učio, držeći ga za ruke njegove; al' oni ne spoznaše da sam se za njih brinuo. Užima za ljude privlačio sam ih, konopcima ljubavi; bijah im ko onaj koji u čeljustima njihovim žvale opušta; nad njega se saginjah i davah mu jesti" (Hoš 11,1-4). Tako nebeski Otac očekuje poštovanje vjernika - svoga djeteta makar ga uvijek ne priznao (Mal 1,6). Najveći je primjer Salomon koji usprkos zaozvučenju i hiperboli nije slušao Boga te je uzeo stotine žena (1 Kr 3,3-5). Tragedija njegova života sažeta je u rečenici: "I kada je Salomon ostario, njegove su mu žene okrenule srce prema drugim bogovima, i srce njegovo nije više potpuno pripadalo Jahvi kao što je pripadalo srce njegova oca Davida" (1 Kr 11,4).

Pojam prvorodenca upotrebljavao se u Starom zavjetu u prenesenom smislu za nešto što je nekome posebno drago i na srcu: Bog je izraelski narod nazivao svojim prvorodencem (Izl 4,22). Prvorodenac je pripadao Jahvi, pa ga je od njega trebalo otkupiti za 5 šekela (Br 18,16). Religioznost se očitovala i nadjevanjem imena djetetu koje je često znalo dobiti zvučno teoforičko ime sa završetkom na -el ili -ja.

Obred obrezanja također je očitovao religioznost obitelji. Obavljao ga je otac kao svećenik obitelji (Post 17,3). Kasnije u sinagogi obrezanje su vršili liječnici. Ono je bilo znak saveza s Bogom (Post 17). Samo su obrezani blagovali pashalnu večeru (Izl 12,48) jer su samo oni tvorili židovsku zajednicu (Post 17,14.23). Tako je u Izraelu obrezanje bilo znak pripadnosti Bogu i raspoznavajući znak pripadnosti izraelskom narodu. Već je za Mojsija u obrezanje unesen sakralni karakter čina. Podvrci se obrezanju bila je sveta dužnost svakog muškarca i otac je bio zadužen da se taj obred obavi nad svim članovima njegove obitelji. Obrezanje je ipak imalo više socijalno nego religiozno obilježje. No za babilonskog ropstva među neobrezanim Babiloncima obrezanje je postalo nacionalnim i religioznim znakom pripadnosti Jahvi, budući da je obred sve više nestajao. Proroci su već ranije inzistirali na obrezanju srca, a ne na obrezanju tijela (Jr 4,4; 9,25-26). Veće religijsko i nacionalno značenje obrezanje je dobilo u helenističkom razdoblju. Naime helenisti, gospodari i promicatelji grčke kulture i civilizacije, prokazivali su obrezanje sramotnim i primitivnim (1 Mak 1,15-16), što je vjernim Židovima bio poticaj da se još više vežu uz taj obredni čin židovske pripadnosti.

Osim obiteljske molitve postojalo je u kasnijem židovstvu redovito okupljanje u sinagogi na bogoslužje Riječi. Po mogućnosti židovska je obitelj s djecom starijom od 12 godina išla na godišnje hodočašće u Jeruzalemski hram. Tamo su mogli iskusiti zajedništvo hodočašća i kulta, obavljali su zavjete, prinosili žrtve i iznad svega iskazivali poklon i privrženost Božjem veličanstvu (kebod), molili su blagoslov i zaštitu svojih stada i polja, a zatim su se opet vraćali svojim domovima i obavezama.

KONKRETNE STROZAVJETNE OBITELJI

Panoramski pregledi ostaju obično na površini i odveć su informativni i na planu općeg razmišljanja. Stoga će biti korisno pozabaviti se konkretnim i dobro poznatim

obiteljima u Starom zavjetu (B. L. Harbour, 13-79).

Veći ali i manje poznati starozavjetni likovi jesu ljudi obitelji. Tako imamo Abrahama, koji se brižno posvećivao i brinuo za svoju obitelj. Želio je sve predvidjeti, s jedne se strane zajedno sa ženom Sarom prepustio Božjem vodstvu, ali se je s druge strane i te kako brinuo za svoju obitelj, rodbinu i svoje vlastito potomstvo i sa svima je živio u miru i prijateljstvu - s rodbinom, svojim klanom, okolinom i Bogom. Naslijedio ga je Izak s Rebekom koji su imali izvanredne korijene i početak, ali je njihova obitelj bila u sjeni problematičnosti te su ostali samo prelazni likovi među rodozačetnicima. I sam kratak uvid u razdoblje sudaca pri svom završetku poznaje pobožnu obitelj Elkane i Ane od kojih će se roditi izvanredni Samuel, vidjelac, prorok, svećenik i sudac na prelazu prema kraljevskom razdoblju. On je bio najuže vezan uz Elijevu obitelj koji je bio primio molitvu i zavjet pobožnih mu roditelja kao i malog im Samuela te mu je bio umjesto oca. Prema vlastitim je sinovima bio popustljiv i oni su bila sablazan i sramota za obitelj suca Elija te su svi zajedno tragično poginuli. Samuel je bio dijete zavjeta, već je u najranijoj dobi imao izvanredan poziv i zadatak te je na svom životnom putu ostao dosljedan i svijetao lik te se pred narodom nema u čemu opravdavati. No i taj Božji službenik, velikan i patetik u obitelji je iskusio razvodnjavanje i raspad. Konačno kralj David, odličnik, jest čovjek obitelji te je vezan raznolikošću i burnim događajima na dvorskoj i narodnoj razini te u vlastitoj obitelji. Njegova izvanrednost i odličnost u obitelji ga čine slabim, neodlučnim, punim sućuti, boli i razjedinjenosti.

I starozavjetna obitelj imala je svoje probleme. Tu je bio problem neplodnosti i jalovih obitelji. Bila je visoka smrtnost djece. Djeca su obično bila u pozadini i na rubu društvenog događanja. U djecu su ulagali, dakako prema svojim mogućnostima, ono najnužnije. Uostalom sama djeca su često rasla u krilu velike obitelji i tako su se razvijala, stjecala iskustva te pomalo i sama ulazila u svijet odraslih.

OBITELJ IZAKA I REBEKE (Post 22; 24; 26-28)

Brak između Izaka i Rebeke bio je idealan, gotovo providonosno raspoređen, pripreman i osnovan. Rebeka je potjecala iz dobre obitelji, sve je bilo dogovoreno i predviđeno, bijaše lijepa žena iz poznate obitelji, jednom riječju idealna supruga. Izak je od mladosti bio u brižnim rukama Sare i Abrahama. Od samog je začeca bio u središtu Abrahamove i Sarine pažnje: voljeno dijete kasne dobi, dijete radosnog iznenađenja i posebne brige zaradi jedinstvenog obećanja Abrahamu i njegovoj ženi Sari. Izakovo je djetinjstvo bilo iskustveno vezano uz veliku Abrahamovu dilemu: s jedne strane dječak Izak i njegov život bili su im vredniji i dragocjeniji od njihova vlastita života, a s druge je strane Abrahamovo čvrsto uvjerenje da ga mora žrtvovati (Post 22). Izak je slijedio Abrahamovu odluku o predavanju u Božje ruke bez protesta, u poslušnosti i predanju. Od svoga je oca naučio što znači vjerovati u Boga. Naučio je da Bogu jedinomu pripada prvenstvo iznad svega i svijuu. Takvo je pouzdanje i predanje Izaku bio usadio otac mu Abraham. Izak će međutim biti i na osobnoj provjeri. Potrebno je znati da Stari zavjet poznaje i zastupa osobnu odgovornost. Iako roditelji imaju ogroman pozitivan, a nažalost i negativan utjecaj, ipak na koncu konca za Božji sud ostaje presudno osobno ponašanje i čini (Ez 18). Izak je stekao vjeru u obitelji, u prvoj vjerskoj ćeliji i u svem kasnijem svjetovnom životu.

Izak i Rebeka su u braku željeli imati potomstvo, kao znak nade da će u potomstvu živjeti dalje, jer život nakon smrti još nije bio razvijen kao istančano vjerovanje. Ne samo da su željeli dijete, nego su čeznuli, gotovo trpjeli i žudno čekali kada i kako će dobiti dijete. Pritom nisu bili nestrpljivi kao što su bili Abraham i Sara, koji su stoga tražili i druge načine kako bi riješili problem svoga potomstva, a Božje su obećanje pratili na svoj realistički način te su za svaku situaciju i vrijeme uz Božju pomoć imali kakvo-takvo rješenje.

No kada su Izak i Rebeka konačno dobili djecu, kao da su sva ta bogata baština,

priprema, kvalifikacija i iskustvo nestali. Izak i Rebeka suočili su se i ne znajući s više područja obiteljskog i roditeljskog ponašanja i odgoja. Na prvom je mjestu u tom odgoju odgovorno ponašanje prema djeci. Roditelji znaju iz vlastita iskustva da je svako dijete nezamjenjivo i jedinstveno. Konačno roditelji, znali to ili ne, dakako iz svog svijeta i mogućnosti, daju duhovni profil i duhovno vodstvo svojoj obitelji i posebno djeci.

Roditelji znaju za jedinstveno ponašanje u odgovornosti. Svjesni su da obitelj u djeci doživljava vrhovnu potvrdu, a roditelji neopisivu radost, potvrdu i zadovoljstvo zaradi uspjeha vlastite djece. Ali djeca znaju za roditelje biti najveće razočaranje, žalost i tragedija, osobito kada svojeglavo, i glupo krenu svojim putem i dožive tešku sudbinu. Sigurno je da Izak i Rebeka nisu ozbiljno mislili na odgovornost u svom odgajanju i pripremanju djece za život. Dijete nije roditeljeva kopija, makar u njega usađuju što će baštiniti. Jer ono najvažnije, usprkos svemu, dijete je dobilo od svojih roditelja. U pubertetu i kasnije postoji okolina i njezin utjecaj, no ipak roditelji oblikuju dijete. Oni mu uz hranu ulijevaju prije svega ljubav, pouzdanje i sigurnost da će i samo dijete biti jače od izmanipulirane, okrutne i destruktivne okoline i sila zla koje ga mogu ugroziti jer ono je voljeno i prihvaćeno biće, pozvano na život i radost. Dijete tako stečeno pouzdanje, ljubav i vjeru nosi kao iskustvo kroz život. Uz to mu pomažu njegovi talenti, volja i elan da nađe svoj put i stvori svoj svijet.

Izak i Rebeka nisu priznavali jedinstvenost i neponovljivost svakog djeteta i dakako nisu pomagali djeci da svako na svom području razvije svoju osobnost i sposobnosti. Svako je za sebe, kako Izak, tako i Rebeka, s njima manipulirao. Djeca im Ezav i Jakov bila su uistinu različita. Već po izgledu Ezav je bio dlakav, robusan, a Jakov delikatan i umiljat. Djeca su imala i različite interese, te je Ezav volio divljinu i lov, a Jakov je bio privržen domu i blizu svoje majke. Ezav se prije svega brinuo za hranu i piće, a Jakov je bio ambiciozniji od svog brata pa je želio imati čak i prvorodenstvo. I Ezav mu ga je olako i bez

grižnje savjesti prodao za porciju najobičnije hrane. Ta raznolikost ne pogoduje obožavanju i nadopuni nego stvara nepremostivu podijeljenost. Tako je Izak volio Ezava, osobito zbog njegove robusnosti i sklonosti prema lovu jer mu je Ezav počesto omogućio bogatiji lovački stol. Majka je više voljela Jakova i njegovu vjernost i navezanost uz nju i dom. Razlike su se održale i kada se Ezav bio oženio, dakako strankinjom, koja je i bila jedini izbor. Sada oba roditelja, znači da su se u nečem i slagala, što je ovdje međutim bilo negativno, nisu prihvaćala njegov brak jer jednostavno nisu prihvaćala Ezava samog (Post 27,34-35). Stoga je i kod neposredne pripreme za blagoslov prvorodenstva Rebeka sve tako poderala da ga je primio Jakov. To je uistinu bilo najdirektnije miješanje u djetetov život, čime je bio poremećen obiteljski odnos kao mjesto razvoja i slobode. Odgoj se i sastoji u tome kako otkriti pravi djetetov put i povesti njime dijete. Intrigantstvo je bilo započelo već u dječastvu kada je Ezav bio prodao svoje prvorodenstvo. To roditelji nisu ispravili već su preko toga prešli i oko konačnog je blagoslova došlo do manipulacije i prevare. No Izak ipak nije neposredno nakon podijeljenog blagoslova i konstatacije prevare popravio svoj čin, tako da je i on bio solidaran s Rebečinim djelom, dao je vjerojatno prednost kvalitetnoj podobnosti ispred genetske i prirodne datosti.

U Izaka i Rebeke osjeća se propust duhovnog vodstva. Imali su tako bogato naslijeđe iz djetinjstva, dakle spremu i kvalitete, a nisu ih prenijeli na vlastitu djecu. I tako na njihovoj obitelji ostaju posljedice, ogorčeno neprijateljstvo među braćom, raskol, Izakovo razočaranje, Ezavova smrtna srdžba, rastava Rebeke i ljubljenog joj sina Jakova. Čak je došlo i do promjene u nekada prelijepe Rebeke (Post 25,15-16), pretvorila se u snuždenu, razočaranu majku, a u sjeni vlastita zla (Post 27) i propusta duhovnog vodstva u obiteljskom domu. U to vrijeme Jakov je još bio mlad i bez nekog životnog iskustva. Nakon prevare morao je u izbjeglištvo tako da ga je majka morala preboljeti i nikada ga zajedno s Izakom nije više vidjela.

Bog je vodio, štiti i pomagao Jakova koji je opet sa svoje strane bio snalažljiv, a katkada i lukav te se uspješno probijao kroz život do zrelosti i osobne veličine. Bog ga je blagoslivljao u braku, djeci, u obilju i dobroj perspektivi. Teško je radio sam, a kasnije su mu velika pomoć bile žene Lija i Rahela pa i djeca, tako da je uz zdravu i brojnu obitelj stekao i dobar imetak. Postao je divom među rodozačetnicima. Sam je izgradio svoj svijet te se i sav izabrani narod prozvao Izraelom po Jakovu koji je bio dobio to ime Izrael u samom božanskom sučeljenju kao što će se po Judi, Jakovljevom sinu, prozvati Judejci ili po Josipovom sinu Efrajimu Efrajimci. Kod Jakovljevih se sinova razvio buran život u organizaciji i širenju. U Jakova je ustvari početak Izraela dok je ono prije bila više priprema i začetak obiteljskog stabla i duhovnog ostvarenja obećanja.

SAMUELOVA OBITELJ (1 Sam 1-7)

Samuel je jedan od najodličnijih starozavjetnih likova. Pobijedio je Filistejce i upravljao čitavim narodom. A kakav je bio u obitelji kao otac? Kakva su mu bila djeca? Samuel je mogao učiti iz iskustva. Bio je sin Elkane i Ane, Bogu posvećen od početka i živio je u svećenika i suca Elija. Iz blizine je promatrao uspješnog svećenika Elija u Šilu, koji od svojih sinova nije tražio disciplinu, nemamo zapisa da ih je poučavao, ali Samuelu je bio dobar kao otac, posvećivao mu je vremena i upućivao ga u službu i u vjerski život. Vjerojatno je to činio i za svoje sinove. No oni su uistinu bili nevaljali (1 Sam 2,22). Iz Elijeva se primjera vidi koliko su važni ljubav, disciplina i vodstvo.

Samuelovi roditelji Ana i Elkana žele i mole za dijete. Pobožnost ima veze s obitelji. Oni naime idu Božjim putem i međusobno razmjenjuju svoje darove. Ima više načela za dobar odnos u obitelji: znati se prilagoditi u domu jer u obitelji se raste, a na temelju onoga što dijete vidi, čime se bavi i iz onoga što kažu i traže drugi. Roditelji Elkana i Ana pokazuju koliko je važno partnerstvo i zajedništvo. Ne štedjeti

kao roditelji na afirmaciji i pozitivnom gledanju u drugima. Biti privržen onome što čovjek jest i što radi, ali prepustiti se i Božjem vodstvu i volji. Brak je naime nebo koliko je u njemu Bog ili pakao koliko je u njemu đavao. Elkana i Ana su se posvećivali. Hodočastili su redovito, kao i čitave druge obitelji, i molili se privatno i javno. Osjećali su, vjerovali i svoje odluke i zavjete sprovodili u djelo. To su sigurno prenijeli i na malog Samuela. Oni su nastojali biti odgovorni i nisu prepuštali dijete da netko drugi o njemu odlučuje. Nije dobro djecom ni manipulirati. Djeca su po zakonu života često delegirana drugima. Roditelji su ipak stalno za njih nadležni, a ne na sate i samo za neke obaveze. Roditelji su otvoreni i pristupačni, oni pokazuju pravi put obraćenja generacije generaciji. I nije čudo da je u Starom zavjetu gostoprimstvo sveta dužnost i čast jer i život je na zemlji biti stranac, hodočasnik ili gost. U obiteljskom odgoju je važno povjerenje. Dijete treba priznanje i odobravanje. Elkana i Ana su bili roditelji koji su poštivali Boga, a znali su i pravi put za svoju djecu. Uspjeh u javnosti nije potpun ako nema uspjeha doma. Mladi mogu učiti na iskustvu starijih no iskustvo često završava u istim pogreškama kao i kod starijih.

Samuel je bio najčvršće vezan uz Elijevu obitelj. Elijeva obitelj nije međutim, osobito djeca, bila u redu. Djeca su bila pokvarena (1 Sam 2,11). Nisu respektirala prikazivanje žrtvi (1 Sam 2,17). Sa ženama iz zajednice imala su ljubavne veze (1 Sam 2,22). I čak su prezirala samo žrtvovanje (1 Sam 2,24). Bila su gramzljiva pred samom bogoštovnom zajednicom. Kako je to moguće kad su se hranila Božjom riječi, vježbala se u Božjim djelima i znala su kako se dolikuje obavljati pravo bogoslužje? No bila su i ostala indiferentna i nemoralna. Nisu rasla u vjeri, a bila su na izloženom i istaknutom mjestu u vjerničkoj zajednici. Uostalom imala su i uzorne i pravedne roditelje. Među njima je postojala otvorena komunikacija (1 Sam 2,23). Ipak pobliži uvid u Elijev život govori o neravnoteži u Elijevoj obitelji. Eli je bio uspješan svećenik i sudac-upravitelj u

svetištu u Šilu, glavnom svetištu i mjestu zavjetnog kovčega. To prevažno mjesto sasvim ga je ispunilo pa se vjerojatno nije dovoljno posvećivao obitelji. A za djecu i ženu, dakle za čitavu obitelj, treba se brinuti i materijalno i duhovno. Osobno druženje i posvećivanje neobično je važno, a to znači imati za njih srca i vremena. Eli je bio ravnodušan prema ponašanju svojih sinova jer ih je već vjerojatno ranije prepuštao samima sebi (1 Sam 3,13), bili su jednostavno bez discipline. Djeca svakako imaju prednost pred drugim obavezama i vrijedna su svekolikog brižnog zalaganja (Pnz 6,4-7). Važno je ne praviti konfuzije: u redu je ljubav, ali potrebna je i disciplina. I dobro je upućivati i govoriti djetetu tko je nadležan, zadužen i odgovoran za što u obitelji, ali mu opet s druge strane u blizini i zagrljaju pokazati ljubav. U odgoju je važno suočiti se s činjenicom da su roditelji također nesavršeni. To znači da će zaradi vlastite slabosti razumjeti i druge. Dosljednost je i hrabrost priznati svoje propuste pred djetecom, znati se ispričati i moliti za oprost. Jer u odgoju je prevažno stalno komunicirati: tu su posrijedi razgovor, analiza, isprika i dobra odluka. U Elijevoj obitelji djeca nisu bila odgovorna. Ne može to biti samo roditeljska krivica. Samuel je naime rastao u istim okolnostima i pod istim krovom, a razvijao se jer je prihvaćao Elija, Božja uputstva, služio je i slušao. Elijevi su sinovi sve to odbijali, a zanimalo ih je samo ono zabavno, materijalno i osjetilno. Djeca Pinhas i Hofni imali su bogato nasljedstvo uglednih roditelja, no radili su po svome. Razlog za stranputice i otpad često nije u roditelja, tako da i zle posljedice nisu skrivili oni nego je to bila stvar djece i njihova lošeg izbora.

Nigdje se ne govori da bi slično tako Samuel posvećivao vrijeme i sposobnosti svojoj djeci. Djeca su naime pripremaju da odrastu i da ostave roditeljski dom kada za to dođe vrijeme. Zato se odgajaju intelektualno, duhovno i osjećajno kako bi stekla punoljetnost i samostalnost. Roditelji ulažu da bi i djeca uspjela. I kada uče djecu, nadaju se da će i ona poštivati i cijeniti uloženu ljubav i trud. A često je potrebna

hrabrost suprotstaviti se zlu. Ali imati i zdrav odnos prema seksualnosti. Mudrost se stječe i iz Svetog pisma. Knjiga Propovjednika govori i o odnosu prema novcu tako da će roditelji usaditi pravi odnos prema novcu: kako ga steći, potrošiti ili uštedjeti. Roditelji pomažu djeci da se rado i ozbiljno zalažu i surađuju. Samuel je s jedne strane previše štutio djecu, a s druge strane je njih i njihove sposobnosti previše izložio odgovornosti. Predobro je znao da mu sinovi nisu spremni i trenutačno osposobljeni, ali ih je svejedno uzdigao na položaj sudaca, silio ih je i rezultat je bio katastrofalan i za njih i za čitav narod. Roditelji su naime poput vratara koji zna kada treba zatvarati vrata pred novim idejama, iskustvima i odlukama, a kad treba otvoriti vrata u pravo vrijeme za put u slobodu i odgovornost.

Samuel je odmalena rastao u ozračju bogobožnosti i poštenja. Također je učio i samo je postupno preuzimao odgovornosti. Učio je na tuđim propustima i pogreškama. A u svojoj je obitelji, kod svoje djece, bio loš odgojitelj i roditelj.

Sa Samuelom je povezan i David, osobito kao član obitelji i Božji izabranik. Naime, Samuel je po Božjem promislu i volji Davida pomazao za kralja. David je u svom kasnijem životu bio dakako odličniji od Samuela, ali mu je i život bio kompleksniji, a i obitelj je bila brojna i uzburkana raznim događajima, spletkama i rivalstvima. David je kao otac bio vođen osjećajima, te je srcem i dušom bio uz obitelj. U njegovoj je obitelji dolazilo do rivalstva, osobito među Amnonom, Tamarom i Abšalomom (2 Sam 13). I pod konac Davida života došlo je do spletke Adonije protiv Salomonovog uspona na prijesto (1 Kr 2,24-25). David vjerojatno nije bio pažljiv prema pojedinom djetetu. Moć koju je imao prešla je i na djecu. U starijoj dobi David vjerojatno nije bio ni na visini svoga prijašnjeg upravljanja kada je mladi Abšalom stekao toliko simpatizera, digao se protiv svoga oca Davida i za kratko ga je vrijeme bio natjerao u bijeg (2 Sam 13-18). Abšalom je naime želio slobodu i odgovorno mjesto. Umjesto neodlučnog oca Davida sam je htio ispraviti nepravdu brata Am-

nona prema sestri mu Tamari. David je nakon tih poduzetih akcija prekinuo sa sinom Abšalomom svaku komunikaciju: "Neka ide u svoju kuću, a meni neka ne dolazi na oči" (2 Sam 14,24). Dakako da otac i sin nisu tako mogli problem načeti, a još manje ga riješiti konstruktivno, na dobro svakoga. Zato je Abšalom digao oružani ustanak, u kojem je neslavno i tragično završio. Rivalstva, revanša i bunta je moglo biti manje da je David vrednovao svako dijete posebno, kao što je nastojao činiti sa svojim sinom Salomonom koji će ga naslijediti. Djecu treba voljeti usred života, a ne samo u krajnjim situacijama koje dakako ne mogu nadoknaditi običnu i kontinuiranu brigu usred običnog i uhodanog života i obaveza. Dakako, djeci treba pomoći da se razviju i budu

suodgovorna. Djeca naime baštine ono što roditelji posiju. Ponešto roditelji mogu promijeniti: mogu se obratiti i mogu dati dobar primjer. Rast i uspjeh djece, osobito mladog Salomona, i Davida su morali ispunjavati radošću i ponosom.

LITERATURA

Razni biblijski rječnici, leksikoni i enciklopedije (npr. Revells, McKenzie, Nelson i dr.).

HARBOUR, Brian L., *Famous Parents of the Bible*, Wheaton (Illinois) 1983.

REBIĆ, Adalbert, *Biblijske starine*, Zagreb 1983.

WOLFF, Hans Walter, *Anthropologie des Alten Testamentes*, München ⁴1984.